

ХОРАЗМ МАЪМУН АКАДЕМИЯСИ АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК ХОРЕЗМСКОЙ АКАДЕМИИ МАЪМУНА
BULLETIN OF KHOREZM ACADEMY MAMUN

2024 – 2/1

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФАНЛАР
АКАДЕМИЯСИ МИНТАҚАВИЙ БЎЛИМИ
ХОРАЗМ МАЪМУН АКАДЕМИЯСИ**

ХОРАЗМ МАЪМУН АКАДЕМИЯСИ АХБОРОТНОМАСИ

Ахборотнома ОАК Раёсатининг 2016-йил 29-декабрдаги 223/4-сон қарори билан биология, қишлоқ хўжалиги, тарих, иқтисодиёт, филология ва архитектура фанлари бўйича докторлик диссертациялари асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган

2024-2/1

**Вестник Хорезмской академии Маъмуна
Издается с 2006 года**

Хива-2024

**BUXORO VILOYATI INTENSIV OLMAZORLARIDA O'SISHRIVOJLANISH VA
HOSILDORLIKNING KESISH USULI VA DARAJALARIGA BOG'LIQLIGI**

R.Yunusov, prof., Buxoro Davlat Universiteti, Buxoro

M.Ikromova, ilmiy ishlar bo'yicha direktor muovini, PSUEAITI Buxoro ITS, Buxoro

A.Zoyirov, bo'lim boshlig'i, Bog'dorchilik, uzumchilik va vinochilik Buxoro ITS, Buxoro

Annotatsiya. Maqolada yoshartiruvchi va normallashtiruvchi budama bilan intensiv olma bog'larida daraxtlarning o'sishi, rivojlanishi va hosildorligi haqida ma'lumotlar keltirilgan. Aniqlanganidek, intensiv olma bog'lari hozirda respublikada bog'dorchilikning asosi hisoblanadi. Yoshartiruvchi va me'yorlashtiruvchi budamalardan to'g'ri foydalanilganda olma daraxtlarining hosildorligi har yili gektariga 5,0-15,0 sentnerga oshib, yaxshi savdo va ta'm sifatlariga ega.

Kalit so'zlar: Intensiv olma bog'lari, O'sish, rivojlanish va mahsuldorlik, Normallashtiruvchi va yoshartiruvchi budama, O'rtacha kurtak uzunligi, Meva sifati, Ishlab chiqarish samaradorligi.

Аннотация. В статье приводятся данные, об интенсивных яблоневых садах о роста, развития и урожайности деревьев при омолаживающей и нормирующей обрезке. Установлено, что интенсивные сады яблони в настоящем времени является основой садоводства республики. При правильном применение омолаживающей и нормирующей обрезки ежегодно увеличивается урожайность деревьев яблони на 5,0-15,0 ц/га с хорошими товарными и вкусовыми качествами.

Ключевые слова: интенсивные сады яблони, рост, развитие и урожайность, нормирующая и омолаживающая обрезка, средняя длина побегов, качество плодов, эффективность производства

Abstract. The article provides data on the growth, development and productivity of trees in intensive apple orchards with rejuvenating and normalizing pruning. It has been established that intensive apple orchards are currently the basis of horticulture in the republic. With the correct use of rejuvenating and normalizing pruning, the yield of apple trees annually increases by 5.0-15.0 centners per hectare with good commercial and taste qualities.

Key words: Intensive apple orchards, Growth, development and productivity, Normalizing and rejuvenating pruning, Average shoot length, Fruit quality, Production efficiency.

Kirish. Mevachilik O'zbekiston qishloq xo'jaligining eng muhim va o'ziga xos sohalaridan biri bo'lib, yildan – yilga mevali daraxtlarning hosildorligi oshmoqda va ularning sifati keskin yaxshilanmoqda.

Intensiv bog'dorchilik sohasida meva ishlab chiqarishni keskin oshirish, sifatini yaxshilash hamda yetishtirilgan mahsulot tannarxini pasaytirish uchun yuqori va sifatli olma mevalari hosilini yetishtirish va aholini sarxil olma mevasiga bo'lgan talabini qondirish ko'zda tutiladi.

Oxirgi yillarda mamlakatimizda intiensiv sermahsul mevali bog'lar barpo etilmoqda. Bu bog'lardagi meva daraxtlariga shakl berish va danakli meva navlarining morfo-biologik xususiyatlari o'rganilgan bo'lsa-da, nav va uning biologik xususiyatlarini e'tiborga olgan holda, daraxtlarning yoshiga qarab, hosil beruvchi 3-4 yoshli shoxlarini yillik yoshartirish sikli bo'yicha kesish usullari va ularning darajalari hamda muayyan shakl berish tadbirlari O'zbekiston sharoitida ilmiy asosda atroflicha o'rganilmagan.

Shuni alohida qayd etish joyizki, bugungi kunda intensiv bog'lardan muttasil mo'l va sifatli hosil olish bilan birgalikda, yaratilgan intensiv bog'larni tezroq, ya'ni mevali ko'chat o'tkazilgandan so'ng 2-3- yili hosilga kirishini ta'minlash eng muhim kechiktirib bo'lmas dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Tadqiqot uslubiyoti. Izlanishlarda Umumittifoq bog'dorchilik institutining intensiv bog'larini parvarishlash bo'yicha ishlab chiqilgan uslubiy qo'llanmalardan (1976y) foydalanildi. Dala tajribasi 12 variant, 3 takrordan iborat bo'lib, umumiy tajriba maydoni 3 gani tashkil qildi.

Ilmiy tadqiqot ishlari 2015-2020 yillarda Buxoro viloyati, Buxoro tumani "Amin Hayot bog'i" fermer xo'jaligida 10-15 yashar olma bog'ida o'tkazildi.

Tajribaning maqsadi - Buxoro viloyati tuproq – iqlim sharoitida yoshartiruvchi va me'yorlashtiruvchi kesish usullarini va darajalarining holatiga qarab, o'suv shoxlarini samarali qisqartirish, intensiv olmalarlarda har yili muttasil mo'l va sifatli hosil yetishtirishning ilmiy-asoslangan texnologiyasini ishlab chiqish va ishlab chiqarishga tavsiyalar berishdan iborat.

Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar amalga oshirildi.

- Mevali daraxtlarning o'suv shoxlarini qirqish usuli va darajasiga bog'liqligini, asosiy omillarning o'sish rivojlanish va hosildorlik ko'rsatkichlariga ta'sirini ilmiy asosda o'rganish.

- Daraxt tanasining yorug'lik bilan qanday ta'minlanganligi va fotosintez maxsuldorligini aniqlash.

- Daraxt tanasida generativ organlarning shakllanishi, ularning joylashishi, hosil va uning sifatiga ta'sirini o'rganib, ilmiy asoslangan tavsiyalar berishdan iborat.

Buxoro viloyati iqlimi keskin- kontenental bo'lib, yillik o'rtacha yog'ingarchilik 125-175mm ni tashkil etadi, o'rtacha nisbiy havo namligi 40-60%. Viloyat tuprog'ining mexanik tarkibi - 56.9% gilli og'ir va 35,6%i- soz tuproqlarni, qumli yerlar -7.5% ni egallaydi.

Agrokimyoviy tahlillar natijalariga ko'ra, sug'oriladigan maydonlarda chirindi miqdori juda kam bo'lib, tuproqning haydalma qatlamida chirindi miqdori- 0.8-1.4% ; azot - 0.06 -1.2% ; fosfor- 0.11. 0.18% va almashuvchi kaliy- 1.5 % - 3.0 % ni tashkil etdi.

"Amin xayot bog'i " fermer xo'jaligining tuprog'i allyuvil, qadimdan sug'oriladigan kuchsiz sho'rlangan tuproqlar sirasiga kiradi.

Tadqiqot natijalari. 2015-2020 yillarda o'tkazilgan tadqiqot natijalariga ko'ra, navlar va variantlar bo'yicha hosil beruvchi shoxlarni o'rindosh sifatida 3-4 yillik hosil berib bo'lgan shoxlarni sikl asosida yoshartirish uchun kesish ishlari o'tkazilib, natijada, shoxlarning soni, massasi va shoxlarning tuzilishi kesish darajasiga bog'liq ravishda ko'payganligini aniqlandi.

Shuningdek, kesish darajasining oshishi bilan olma daraxtidan butab tashlangan shox- shabba miqdori, hosil kurtaklari va shoxlarning ko'payganligi tadqiqotlarda kuzatildi.

O'rganilgan Golden, Delishes, Renet Simirenko va Perves Samarqanda navlarida 3-4 yillik shoxlarni kesish sikli bo'yicha hosil berib bo'lgan shoxlarni yoshartirish va hosil beruvchi shoxlarni 4 -8, 8-12 va 12-16tagacha kurtak qoldirib me'yoriy kesish darajasida qirqliganda, hosil shoxlari nazorat variantiga nisbatan mutanosib ravishda: 54-378, 5-273 va 47-327 dona novdalar ko'proq kesilganligi aniqlandi.

Kesishning to'rtinchi yilida (2018) daraxt poyasi yo'g'onligi navlar bo'yicha nazorat variantida 64-666 smni, uch yillik davriy kesish variantida Golden Delishes navida -59-62 sm va Perenis Samarqanda navida esa 61-65 smni tashkil qildi.

Shuningdek, 3 xil olma daraxti navlarining hosil berib bo'lgan shoxlarida yoshartiruvchi va me'yorlashtiruvchi kesish usuli va darajalari qo'llanilgan variantlarda daraxt tanasining diametri optimal me'yorda bo'lib, ushbu ko'rsatkich 3-4 yillik yoshartiruvchi siklli qirqish usuli va darajasida kuzatildi.

Bunda kesish darajasining pasayishi sayin, daraxt tanasining yo'g'onligi qonuniy ravishda kamayishi kuzatildi.

Golden Delishes navida 3-4 yillik o'rnini bosuvchi sikl bo'yicha yoshartiruvchi kesish usuli qo'llanilganda, 4-16ta hosil kurtaklari saqlab qolinganda, asosiy shoxlarning uzunligi 38-55.5 smdan iborat bo'ldi. Renet Semerenko navida -39.0-57.5 sm va Pervines Samarkanda navida bu ko'rsatkich 37.5-54.0 smni tashkil etdi. Nazorat variantida tegishli: 46.0-62.0 sm, 47.0-63.0 sm va 44.0 60.0 smdan iborat bo'ldi.

Shuni alohida qayd etish lozimki, olma daraxtining asosiy ko'rsatkichi - bu bir yillik novdalarning o'sish uzunligi bo'lib, bu ko'rsatkich kesish tadbiri o'tkazilgan variantlarga nisbatdan Golden Delishes navida 13-33 %, Renet Simerenkoda 16-24 % va Pervines Samarkanda navida 20-35 % ga oshganligi qayd etildi.

O'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'n besh yillik olma daraxtlarining o'sish va rivojlanish davrida barg sathi maydoni maqbul darajaga yetib, kesish variantlarida gektar hisobida 20.0-24.0 m²ni tashkil qildi, 3-4 yil davomida hosil berib bo'lgan novdalarda sikl bo'yicha o'rindosh qoldirib kesilganda, umumiy barg sathi 16-23 % kamayganligi, lekin har bir barg yaprog'i 21-32 %ga

oshganligi kuzatildi. Provard natijada, yorug'likning olma daraxtining shox shabbalarida keskin oshishiga va barglarda fotosintez jarayonining jadallashishi hisobiga, uning hosildorligi oshganligi kuzatildi.

O'rganilgan uch xil olma navlarida hosil berib bo'lgan 3-4 yillik siklik yoshartiruvchi va me'yorlashtiruvchi kesish usuli qo'llanilgan variantlarning barchasida sof fotosintez mahsuldorlik daraxt tanasidagi shox- shabbani joylanishiga qarab, olma tanasining har xil qismlarida meva beruvchi kurtaklar soni turlicha bo'lishi aniqlandi. Eng yuqori fotosintez maxsuldorlik daraxt tanasining eng baland cho'qqisida joylashgan barglarda kuzatildi va nazoratga nisbatdan 0.10-1.25 gacha ko'paydi.

Xulosa. Tadqiqot yillari davomida o'rtacha hosildorlik hosil berib bo'lgan shoxlarni o'rindosh sifatida yoshartirilganda va hosil beruvchi shoxlarda 4 dan 16 tagacha hosil kurtagi qoldirilib kesilganda, olmaning Golden Delishes navida 0.1-4 sgacha, Renet Simirenko navida 0.9-3.5 sgacha Pervines Samarkanda navida nazorat variantiga nibatan 0.3-3.1 sgacha oshdi.

Shuningdek, eng yaxshi natijalar hosil berib bo'lgan shoxlarni 3-4 yillik yoshartiruvchi kesish usuli qo'llanilgan, hosil beruvchi novdalarda 8-16 dona hosil kurtaklari qoldirilgan variantlarda olindi. Hosil berib bo'lgan o'suvchi shoxlarni o'rindosh sifatida 3-4 yillik sikl bo'yicha yoshartirish va hosil beruvchi novdalarda 4-16 hosil kurtak qoldirilib kesish usuli olma daraxtlarning o'sish va rivojlanishiga hamda hosil elementlarini shakllanishiga ijobiy ta'sir qildi. Natijada hosildorlik 10-15%ga oshib, mevalarning tovar sifati keskin yaxshilandi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Х.Т. Артикова. Р.Юнусов, Х.Х Салимова. Климатические условия растительность субтропической теплой и жаркой пустынь //Проблемы производственные отходов быта промышленного и сельскохозяйственного производство. 2015, 273-275стр.
2. Р.Юнусов, М.Икрамова, Ф.Ганиева. Влияние способов и степени обрезки в интенсивных садах на урожайность яблони.2022, Ресерчед
3. Р.Юнусов, Ф. Ганиева. Изучение различных формировки яблони в условиях интенсивных садах промышленного типа. Россия. Центральные научные издание. 2021,6(6).
4. R.Yunusov. Qorovul bozor tumanida sug'oriladigan tuproqlarning fizik- kimyoviy xossalari. Xorazm ma'mun akademiyasi jurnali, 2018 №2.

УЎК 633.511:631.572:631.521

ЎЎЗАНИНГ ТЕЗПИШАР, ТОЛА ЧИҚИМИ ВА СИФАТИ ЮҚОРИ БЎЛГАН ЯНГИ С-5713 НАВИ

А.Б.Амантурдиев, лаборатория мудири, Пахта селекцияси, уруғчилиги ва етиштириш агротехнологиялари ИТИ, Тошкент

Б.Н.Норов, лаборатория мудири, Сирдарё илмий тажриба станцияси, Сирдарё

С.Г.Ачилов, таянч докторанти, Пахта селекцияси, уруғчилиги ва етиштириш агротехнологиялари ИТИ, Тошкент

Б.Эрматов, мустақил тадқиқотчиси, Пахта селекцияси, уруғчилиги ва етиштириш агротехнологиялари ИТИ, Тошкент

Г.Аллашова, тадқиқотчи, Пахта селекцияси, уруғчилиги ва етиштириш агротехнологиялари ИТИ, Тошкент

Аннотация. Янги С-5713 навининг ўсув даври 110,0-115,0 кунни, битта кўсакдаги пахта вазни 6,2 г. ни, тола чиқими 37,0-38,0% ни, микронейр кўрсаткичи 4,3-4,5 ни, тола узунлиги 1,14-1,16 дюймни, умумий ҳосилдорлик 40,0-42,0 ц/га ни ташиқил этиб, назорат навига нисбатан гектарида 4,0-5,0 центнерга юқори ҳосил олинган.

Калит сўзлар: Ўсув даври, ҳосилдорлик, кўсак вазни, микронейр, тола узунлиги, тола чиқими, тола сифати.

Аннотация. Вегетационный период нового сорта С-5713 составляет 110,0-115,0 дней, масса хлопка в одной коробочке 6,2 г., выход волокна 37,0-38,0%, микронейрный индекс 4,3-4,5, длина волокна 1,14-1,16 дюйма, общая урожайность 40,0-42,0 ц/га по сравнению с контрольным сортом выше на 4-5 центнеров с гектара.